

FINN FRANDBEN:

SVÆKKELSE AF ONTOLOGIEN

- den svage tænkning som postmoderne filosofi i Italien

Il pensiero debole er italiensk og betyder den "svage tænkning". Dette i første omgang overraskende udtryk prydede titelbladet på en antologi, redigeret af to italienske filosoffer (Gianni Vattimo og Pier Aldo Rovatti), som Garzanti-forlaget sendte på gaden i efteråret 1983. Både bogen og dens titel er siden blevet et tilbagevendende emne i den italienske kulturdebat - ikke mindst takket være en anden italiensk filosof, Carlo Augusto Viano, som i en meget polemisk artikel har døbt antologiens forfattere "I flebili" (på dansk: "de svagt jamrende") (1). Men selv om bogen måske først og fremmest har været med til at vække italienernes slumrende interesse for deres egne filosoffer (som slet ikke er så dårlige), er den også blevet et indlæg i den internationale diskussion om den "postmoderne tilstand" (Lyotard).

Bidragyderne til Il pensiero debole spænder meget vidt: fra Vattimo, den ene af redaktørerne, der har Nietzsche og Heidegger som filosofisk bagland, til Umberto Eco (ja, ham igen!), der flere gange har defineret sig imod indflydelsen fra Heidegger, og som i stedet knytter an til den amerikanske filosof og semiotiker Charles Sanders Peirce (2). Dertil kommer en række yngre filosoffer og litterater, som ikke er kendte uden for Italiens grænser - Carchia, Dal Lago, Comolli m.fl.. Betegnelsen "svag tænkning" dækker da heller ikke over nogen ny skole eller filosofi i streng forstand. "Udtrykket fungerer fremfor alt "svagt", hvis man kan sige sådan, som et polyvalent slogan, der med vilje ikke er nærmere afgrænset, men som dog leverer en oplysning: rationaliteten skal depotensere sig selv inden for sit eget område, afgive terræn, ikke være bange for at vige tilbage mod skyggerne og ikke forblive lammet over tabet af det lysende, unikke og stabile kartesianske udgangspunkt", står der i forordet til antologien.

På trods af alle disse forskelle er det dog muligt at udpege visse fælles træk hos de "svage tænkere". For det første: et konvergenspunkt. Alle bidragene i Il pensiero debole konkluderer på den ene eller den anden måde, at der ikke længere gives et stabilt, enhedsligt, normativt, første eller sidste grundlag (i onto-

logisk forstand) for tænkningen. Med "Guds død" (Nietzsche), "værensglemselen" (Heidegger) eller den "ubegrænsede semiosis" (Peirce) tager vi også afsked med metafysikkens vante forestillinger om sikkerhed, med opfattelsen af tænkningen som grundlæggelse. Adjektivet *svag* hentyder således ikke til en filosofi, der er "logisk usammenhængende" eller som ikke er "effektiv", men karakteriserer den filosofi, som er mulig efter svækkelsen af ontologiens *stærke* strukturer. Tilbage bliver en væren som minde eller spor, en "opbrugt og svækket væren" (overflader, "tegn på tegn", diskursive procedurer, symbolske former osv.), og denne væren mødes med et "nyt og mere venskabeligt blik, fordi det er mere afslappet og mindre metafysisk forpint", og tænkes i en "tænkning, der er i stand til at artikulere sig (altså "ræsonnere") i halvmørket."

For det andet: en forhistorie. Både i Italien og i Frankrig (som de italienske filosoffer ofte lader sig inspirere af) var 60'ernes tænkning et forsøg på at finde et *andet* grundlag. Sartre og Althussers "humanistiske" eller "anti-humanistiske" afstandtagen fra en skematisk metafysik i diskussionen om marxismens grundlag illustrerer tydeligt denne tendens - på den ene side en fænomenologisk marxisme, der vil "genvinde mennesket i marxismens indre" og henviser til den menneskelige praksis som Historiens mulighedsbetingelse, og på den anden side en strukturel marxisme, der afviser antropologiseringen af historien og i stedet henviser til et komplekst "struktureret hele" og en "proces uden subjekt". Efter 60'erne kom 70'ernes mere tragiske tænkning - præget af differentiering eller pluralisering af grundlaget og forestillinger om et tab. I Italien talte man om "fornuftens krise", og i Frankrig udskiftede poststrukturalismen (fra Deleuze og Guattaris rhizome-logik til Foucaults mikrofysik) "hvad" og "hvorfor" med "hvordan", enheden med det mangfoldige og den centrale magt med et væv af spredte strategier. Vattimo, Rovatti og co. skriver *efter* denne grundlagsdiskussion (hvis man kan kalde den sådan). En diskussion, der set med deres øjne stadig var mærket af en metafysisk længsel (3).

For det tredje: henvisningen til det postmoderne - selv om dette ikke så meget er tilfældet i *Il pensiero debole* som i andre af de værker, som de "svage tænkere" har lagt navn til. Mario Perniola er ikke den eneste postmoderne filosof i Italien.

Det må derfor være på sin plads at spørge: hvilken betydning har en svækkelse af ontologien egentlig for diskussionen om den "postmoderne tilstand" inden for kunst og litteratur, filosofi og videnskab? Netop denne forbindelse - eller rettere sagt forbindelsen mellem Nietzsches nihilisme og Heideggers forvindelse af metafysikken og diskurserne om det postmoderne - er temaet i Gianni Vattimos nyeste bog *La fine della modernità. Nichilismo ed ermeneutica nelle cultura post-moderna* (1985). Det mest interessante ved denne bog er, at den forsøger at formulere problematikken om modernitetens afslutning i filosofiske termer: den postmoderne tilstand er også og måske først og fremmest en *postmetafysisk* til-

stand. Men hvordan skal dette "post" forstås - som overskridelse (i ideologikritisk forstand) eller - paradoksalt - som "tilbagevendende" (men nu med en svag ontologi)?

Det aspekt af moderniteten, som især optager Vattimo, er dens tids- eller historieopfattelse: "Moderniteten kan karakteriseres som behersket af en forestilling om tænkningens historie som en fremadskridende "oplysning", der udvikler sig på basis af en stadig mere fuldstændig tilegnelse og gentilegnelse af "grundlaget" - der også ofte tænkes som "oprindelsen" (...) en fremadskridende udvikling, hvor det nye bliver værdinormen" (4). Moderniteten er både videnskabens og avantgardens epoke - de indeholder begge aspekter af denne udviklingslogik, de er begge former for **overskridelse**. Hvis præfikset "post" i postmoderne derfor blot betegner en simpel overskridelse af moderniteten og en kritik af denne på et andet (mere oprindeligt, mere dybtliggende, mere sandt osv.) grundlag, forbliver diskurserne om den "postmoderne tilstand" fanget inden for denne udviklingslogik. De markerer kun endnu et **novum**. Denne opfattelse er ikke ualmindelig - selv ikke i Danmark.

Præfikset må altså tildeles en anden betydning, hvis man skal tage svækkelsen af ontologien alvorlig. Vattimo søger i denne forbindelse tilflugt til et begreb hos den sene (værensfilosofiske) Heidegger: **Verwindung**. I essayet "Überwindung der Metaphysik" fra *Vorträge und Aufsätze* skriver Heidegger, at "overvindelsen af metafysikken finder sted som forvindelse af væren", (5) og det er efter Vattimos mening netop denne forskel mellem **Verwindung** og **Überwindung**, som kan hjælpe os med at definere det post-moderne i filosofiske termer. Metafysikken er ikke blot noget, som man slipper af med i en kritisk overvindelse, som var det en mening eller en doktrin, man ikke længere tror på eller forsvarer. Metafysikken må i stedet "accepteres" og "uddybes", "afbøjes" og "forvrides" - i overensstemmelse med alle de betydninger, som det tyske ord **verwinden** kan give anledning til; en holdning, der også allerede træder frem i *Sein und Zeit*, hvor Heidegger ganske vist taler om en "destruktion af ontologiens historie", men ikke i negativ forstand som en "afrystning af den ontologiske tradition" (§ 6).

At metafysikken ikke kan overvindes, men kun forvindes, må også indebære, at den **værensglemsel**, der konstituerer metafysikken fra og med dens begyndelse, ikke kan tænkes som en ren og skær menneskelig fejl, som det er muligt at råde bod på; også værensglemselen er i en vis forstand indskrevet i væren selv. Den gen-tænkning, som forvindelsen kommer til at bestå i, placerer ikke væren foran os som et objekt: et nyt værende. Den radikale konsekvens af den ontologiske forskel mellem væren og det værende må blive, at væren ikke er, og at den kun kan gen-tænkes som **gewesen**, sket, passeret, som ikke (længere) nærværende. "Metafysikkens metafysik" (Heideggers eget udtryk - Vattimo taler om "ultrametafysik") kan kun møde væren som **Ge-Schick**, som **Über-lieferung**, og får aldrig fast grund under fødderne. Vattimo

skriver i det kapitel, der må betragtes som konklusionen på hans bog: "Den holdning, der bliver resultatet af dette, er en slags historisk relativisme: der er ikke nogen Grund, ikke nogen sidste sandhed; der er kun historiske, retningsbestemte, dvs. tilskikkede åbninger - tilskikket af et Selbst, et Selv, som kun er givet i disse åbninger, gennem disse åbninger (...). Men historismen er alligevel tempereret, og også *verwindet*, af bevidstheden om, at åbningernes historie ikke "kun" er fejltagelsernes historie, afsløret som sådanne af en eller anden anderledes tilgængelig Grund; men er væren selv" (6). Der er hermed skitseret en anden opfattelse af tid og historie end modernitetens. Den filosofiske postmodernitet bliver paradoksalt nok en "tilbagevenden" og ikke en "overvindelse": at følge "efter" moderniteten er at vende "tilbage" - men i en svag tænkning og uden den sikkerhed, som metafysikkens stærke strukturer har givet. Moderniteten bliver da et monument, et spor, et minde for denne tilbagevenden - på godt og ondt.

Der skulle hermed ikke alene være lagt op til en læsning af den Vattimo-artikel fra *Il pensiero debole*, som er blevet oversat til dette nummer af *Slagmark*, men også til en konfrontation mellem de "svage tænkeres" filosofiske bestemmelse af det postmoderne og andre tænkeres, forfatteres eller kunstneres bud på samme problem - f.eks. Jean-François Lyotards. (7)

NOTER:

1) Se artiklen "Va' pensiero. Debolezza e indeterminazione nel Pensiero debole" i Viano, *Va' pensiero. Il carattere della filosofia italiana contemporanea*, Einaudi 1985, Antonia Gnoles oversigtsartikel "Così strillò Zarathustra" i ugemagasinet *Panorama* og skænderiet mellem Vattimo og Viano i *La Stampas* ugentlige tillæg "Tutto libri" i november 85.

Den "svage tænkning" er blevet præsenteret og omtalt i et fremragende temanummer af det franske tidsskrift *Critique* - "Les philosophes italiens par eux-mêmes" (nr. 452-453, jan.-feb. 1985) og i det svenske tidsskrift *Ord & Bild* (nr. 1, 1985).

2) Se bl.a. interviewet med Eco i *Slagmark* nr. 5, pp. 105-106, 1985 og - i en mere udfoldet fremstilling - Ecos forord fra 1971/1972 til sin egen klassiker *La struttura assente*, Bompiani 1968 (sidst genudgivet i 1980).

3) I Frankrig er man knap så tragisk som i Italien. I stedet for "fornuftens krise" har man fornyligt talt om "fornuftens eventyr". Se *Le Mondes* store rundspørge "Les aventures de la raison" juli-august 1984 og René Thom, Jean-François Lyotard, Michel Tournier, Tzvetan Todorov og mange andre prominente hoveders indlæg i debatten.

4) G. Vattimo, *La fine della modernità*, p. 10, Garzanti 1985. Vattimo (f. 1936) er en af Italiens store Heidegger-fortolkere. I

1985 blev et af hans senere værker *Les aventures de la différence* (1980) samt hans *Introduction à Heidegger* oversat til fransk.

5) M. Heidegger, *Vorträge und Aufsätze*, p. 68, Neske 1954. Begrebet bruges også et enkelt sted i *Holzwege* og i den første del af *Identität und Differenz*.

6) G. Vattima, *op. cit.*, p. 184.

7) Hos Lyotard finder man to tendenser i opfattelsen af det postmoderne: en mere "sociologisk" opfattelse af postmoderniteten som epoke i tilknytning til de vestlige samfunds overgang til informationssamfundet (se min oversættelse af *Viden og det postmoderne samfund*, Sjakalen 1982) og en opfattelse af det postmoderne som "en del af det moderne" på æstetikens felt (se hans artikel "Svar på spørgsmålet: hvad er det postmoderne?" i *Slagmark* nr. 1, 1983). På det seneste synes han dog mere at gå i retning af den "svage tænknings" bestemmelse af det postmoderne. I *Magazine littéraires* temanummer om de sidste ti års franske filosofi (nr. 225, dec. 1985) skriver han således: "Postmodernitetsbegrebet definerer eller afgrænser for det første ikke en periode, et historisk tidsrum, og viser for det andet netop kun tilbage til det, som det er, dvs. et ord, et ord uden konsistens - hvad der er grunden til, at jeg har valgt det - der kun fungerer som en slags signal. Et signal om, at noget forfalder i moderniteten. Det sande spørgsmål om postmoderniteten er således snarere spørgsmålet om moderniteten".